

Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

О ФИГУРАМА КОНСТРУКЦИЈЕ У ПРОПОВЕДНОМ ДИСКУРСУ ПАТРИЈАРХА ПАВЛА

У раду се анализирају* конструктивни механизми у празничним порукама патријарха Павла, уз посебну пажњу на паралелизам као најважније обележје проповедног дискурса. Утврђује се да је паралелизам значајно средство појачања тонске линије и подизања комуникативне енергије дискурса, а посебно када је удружен са другим фигуративним поступцима – као што су контраст и градација.

Кључне речи: патријарх Павле, проповедни дискурс, паралелизам, контраст, градација.

1. Уводне напомене

1. У *Енциклопедији српског народа* забележено је (2008: 799–800): „Павле (Гојко) Стојчевић (Кућанци, Славонија, 1914. – Београд 2009), патријарх [...] Завршио [...] Богословски фак. [...] За рашко-призренског епископа изабран је 1957, где је провео 34 год. [...] За патријарха изабран 1990. Његовим залагањем превазиђен је 1992. раскол у СПЦ у Америци и Канади [...] За заслуге на научном богословском пољу, Богословски фак. у Београду доделио му је 1988. звање почасног доктора богословља.

---

* Овај текст представља незнатну интерпретативну модификацију нашег рада: Јелена Јовановић Симић, *Паралелизам и сличне фигуре у језику празничних порука патријарха Павла*, Зб.: Теолингвистичка проучавања словенских језика, САНУ, Одељење језика и књижевности, Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, Књ. 5, Ур.: академик Јасмина Грковић-Мејџор, проф. др Ксенија Кончаревић, Београд 2013., 87–94.

Одликован је Карађорђевоом звездом [...]” Пред нама је синоптички расклопњен један живот у временском распону три велика рата разарајућег дејства на српско национално биће, и увек на истуреним положајима на најосетљивијим линијама додира са деструктивним дејствима на српство и православље, било на духовном, било на физичком плану.

2. Предмет наше анализе биће ’Празнична слова’, ’Пост у православној цркви’ и ’Уводна слова на различитим скуповима’, дакле три кратка одељка у књизи *Живот по јеванђељу* (2010: 37–68). На тридесет страница текста стало је више кратких патријархових посланица, говора и других написа. У разматрање узимамо онолико текстова колико дозвољава простор.

2. Анализа грађе

1. Текст ’Божић у Београду’ јесте писана верзија говора одржаног „на Светој Литургији на Бадњи-дан у цркви Светог Саве у Београду, 1996. године”. Његов почетак гласи:

У име Оца и Сина и Светога Духа.

Данас дочекасмо и ево испраћамо Бадњи-дан, навечерје Божића, празника Сина Божјега, нашег Светитеља, Првомислитеља и спаситеља.

а) Погледајмо први ред, прво обраћање присутним верницима: „У име Оца и Сина и Светога Духа.” Три знамења хришћанске вере означена речима сплетеним у јединствен венац, у напоредну синтагму међу чијим члановима посредује везник ’и’. Да ли су та знамења постављена једно поред другог у раван ред? Или су поређана по приоритету? Ако су по приоритету, онда чине некакав низлазни ред – дакле неку низлазну градацију¹. Ако су пак једнаки по значају, онда чине чист паралелизам². У оба случаја, и у случају да међу њима постоји хијерархија, што је вероватније, или да не постоји, што је мање вероватно, у основи ове молитвене формуле лежи паралелизам, а градација је само њена евентуална надградња. Приметићемо још и то да међу члановима наведеног низа посредује везник ’и’. Везничким ознакама обележен низ зове се синдет.

б) И други исказ организован је по сличном принципу, али је тај принцип сасвим друкчије реализован.

б1) ’Данас дочекасмо и ево већ испраћамо Бадњи-дан.’ Од централног појма и главног члана конструкције ’Бадњи-дан’ гранају се две напоредне реченице, које унатраг увиру поново у заједнички временски авдербијал ’данас’. Те две гране – две реченице ’дочекасмо и ево већ испраћамо’, скопчане су у синдетски организован паралелизам уз помоћ везника ’и’.

¹ Подробно о градацији в.: Ковачевић 1991: 38–61; Ковачевић 1995: 32–54.

² Укратко о паралелизму в.: Симић 2001: 265.

Цела конструкција делује као суптилан појачивач тонске линије у завршној позицији, у позицији централног појма 'Бадњи-дан'. Ако бисмо рекли да је и то нека градација, погрешили бисмо против реторичке теорије о стилским фигурама јер је градација један ланац, једна верижна организација паралелних форми, а овде је паралелизам, дакле евентуални градацијски склоп, уграђен на много финији начин него у праву градацију.

б2) 'Бадњи-дан' рекосмо да је, и како је зглобљен у претходну сложену конструкцију. Али он је конструктивно повезан и са следећим елементом опште структуре, са 'навечерјем Божића', које је заправо апозиција 'Бадњег дана'. У *Српској синтакси* (Симић/Јовановић Симић 2017: 214) подсетили смо да је апозиција у ствари врста стилске фигуре, јер и она утиче појачајно на тонску линију излагања.³ За разлику од синдетског, апозиција је заправо асиндетски паралелизам.

б3) Али писац се не зауставља на томе, него наставља са уланчавањем апозиција све до пред крај исказа, дакле: 'навечерје Божића, празника Сина Божјег, нашег Светитеља, Првомислитеља и спаситеља'. Тек две лексеме на самом крају, које чине јединствену апозицију претходне ('Светитеља'), једна с другом су повезане у напоредну синтагму уз помоћ везника 'и'. Може се поставити питање чему толике апозиције. Комуникативна енергија обично пада према крају исказа, поготову кад је он одужи као овај пред нама. А у њему се дешава обрнуто: скоро до самог краја тонска линија постепено расте – и тиме се постиже да две у ствари кључне речи целе конструкције 'Првомислитељ и спаситељ', доспеју на вршну тачку успона тонске линије, и уз помоћ конструктивног механизма буду објављене као кључне. Апозиције у низу заправо су компоненте узлазне градације, која је подржана и лексичким средствима: не само да су две потоње речи добиле највишу вредност тонским и конструктивним истицањем, него су оне у једном узлазном низу семантички схваћене као најважнији елементи патријарховог исказа.

2. Већ прегледани сегмент 'Данас дочекасмо и већ испраћамо Бадњи-дан' као да се покушава конституисати у наративни дискурс. Али експресија нагло креће увис, и нарација прераста у неку врсту квалификацијског ређања појмова. У пасусу који следи за овим нарацијски тон поново се враћа у излагање и постаје кичма текста:

Уношење бадњака у своје домове и његово налагање на огњишта и остале обичаје у вези с тим наши преци су чинили са свешћу о симболичком значају свега тога. Храстово дрво у нашим крајевима је најјаче дрво. На огњишту оно даје највећу светлост и топлоту. Храстов бадњак био је за њих и знак Христове божанске моћи, светлости Његове истине и топлоте Његове љубави. То бадњак треба да означава и нама данас који немамо огњишта у становима, него га

³ В. и: Симић 2001: 290–291.

налажемо заједнички ево код цркве. То чинимо као и преци наши обраћајући се молитвено Сину Божијем да нас просветли Својом истином, огреје Својом љубављу и оснажи Својом моћи, да издржимо све тешкоће у овом свету идући с Њим и носећи крст свој. И још, да нас ојача како би(смо) могли бити сведоци Његове истине. Његове љубави и Његовог мира. У овом свету зла и немира.

а) У сложеним међуодносима елемената првог исказа тешко је снаћи се и тешко је уочити структурну основицу на којој он почива. Зато ћемо пратити везник 'и'. Видимо да је он употребљен двапут, и да је конструкција њиме разломљена у три дела, боље рећи да су његова три дела скопчана у јединствену формацију. Иако има доста разлога да сегменте не видимо као симетричне делове, већ као састојке различитог ранга и улоге у општој структури, ипак је истина да су ти сегменти стварно напоредни делови исказа, наравно на једном нивоу посматрани. Они су наиме паралелни објекти реченице чији је субјекат '(наши) преци', а предикат 'су чинили'. Паралелизам и овде у себи крије градацијско језгро, а тонски успон и пораст комуникативне енергије који је њоме постигнут – ослонац је протетичког дела, адвербијалног дела реченице 'са свешћу о симболичком значају свега тога'. Иако 'свега тога' не звучи као најсрећније формулисан исход исказа, ипак остаје факат да је тврдња 'о симболичком значају', повратно делујући на бадњак и поступке у вези с њим – и сама довољно упечатљива, а и као квалификација обредних ритуалних радњи са бадњаком довољно успела.

б) И остали део пасуса прожет је паралелизмима, што је видљиво чак и графички – када наше опажање усмеримо према везнику. Вербатолошка енергија која се около њега прикупља и поново прелива на лексичке јединице – заправо сакупља стилски потенцијал лексичке грађе у парну или вишечлану конструкцију: 'даје највећу светлост и топлоту', 'знак Христове божанске моћи, светлости Његове истине и топлоте Његове љубави', 'да нас просветли Својом истином, огреје Својом љубављу и оснажи Својом моћи', 'идући с Њим и носећи крст свој'.

в) Много је, међутим, привлачнији крај наведеног пасуса, где нас изненађује необичан поступак растављања делова синтаксички јединствене целине у више дискретних исказа. Наравно, само интерпункцијски, сугерирајући тиме изговор са дубоком паузом: „[...] да издржимо све тешкоће у овом свету идући с Њим и носећи крст свој. И још, да нас ојача како би(смо) могли бити сведоци Његове истине. Његове љубави и Његовог мира. У овом свету зла и немира”.

в1) Најпре, клаузалне форме са почетним 'да', реченице за сврху, по себи су, тим синтаксичким средством, уређене као паралелне, чине дакле паралелизам. Прва од њих такође се завршава паралелним партиципским паром и пратећим објектима 'идући с Њим и носећи крст свој'. А потоња, изгледа да би одржала исту тонску висину на којој се завршава претходна,

добија појачајни уводни елеменат 'и још'. Додатно је линеарним необичавањем израза, тј. постављањем атрибута 'свој' у постпоље управне именице, дочаран његов архаични тон, и постигнут нагли тонски скок на крају секвенце.

в2) Излагање се наставља надовезивањем на клаузу којом се завршава паралелизам 'да нас ојача'. Тај наставак је заправо гломазна протетичка форма у виду нове клаузе за сврху 'како бисмо', постављене у суштини неспретно, без симетрије са претходнима, и самим тим неотпорне на тонско асурдирање. Ипак, писац успева тонским средствима да очува и ојача тоналитет, тако да са пуно комуникативне енергије доврши мисао. И то је постигао управо поменути начин: ломљењем тонске линије, а шта је у ствари настало тим издвајањем делова исказа, издвајањем најпре две апозиције, добро скопчане у паралелизам 'Његове љубави и Његовог мира', а затим на први поглед безнадежно отписаног адвербијала 'У овом свету зла и немира'. Настао је опет одређени низ осамостаљених форми, изговорно осамостаљених: дакле равноправних међусобно, које чине низ, тј. одређену врсту псеудопаралелизма. На тој малој површини готово филигрански изведених шара неке се оштрије оцртавају и својим сјајем надјачавају остале. Најпре, понављањем заменице 'његов', и истовременим сапостављањем двају кључних појмова религијске етике – 'љубави' и 'мира', писац је успео да јарким бојама осветли Господњи лик. Затим, постављајући 'зло' и 'немир' једно према другом, истакнути су симболи противни божјој доброты. И на крају: паронимски сучеливши стварне антониме 'мир' и 'немир', патријарх је снажним потезима повукао главне трансверзале између добра и зла као несравњивих атрибута небеског сјаја и земне таме, између којих пулсира људски живот.

3. Да је патријарх Павле вешт говорник, и вешт у градњи основне фигуре говорног дискурса – паралелизма, уз њено повремено комбиновање са другим фигуративним формама – о томе више нема сумње. Зато се више нећемо трудити да то доказујемо, него ћемо узети само још један пример да из естетских и етичких разлога анализирамо. Нека то буде исечак из излагања 'Свети Сава и Свети Симеон Немања (–) духовни темељи нашег народа'. Ево тога исечка:

Данас прослављамо духовни рођендан монаха Светог Симеона Мироточивог, бившег великог жупана Српске земље, оца државности, оца свести о јединству наше нације. Духовни темељ за то он је поставио веру православноу, и на том темељу народ се одржао и онда кад је нестало државе у мраку столетног ропства и страдања.

Тај духовни темељ учврстио је, целим својим животом и радом, син његов Свети Сава, творац независности наше Цркве, њен први Архиепископ, учитељ и просветитељ. Њиме посвећен, народ је кроз векове знао, осећао срцем и душом, и држао еванђелске истине да правда држи земљу и градове; да је боље

изгубити главу него своју огрешити душу; да је земаљско за малено царство, а небеско увек и довека.

а) Овај би се исечак могао окарактерисати као проповед са историјским утемељењем вере. Два темеља српске државности и православља, Стефан Немања и Свети Сава, испливавају као две светачке фигуре које симболизују веру Христову код Срба, и како је Срби носе у својој свести, уплетену у своје национално биће.

а1) Прва исказна форма конципирана је као проста реченица без објављеног субјекта, а препознатљивог као 'ми' ('Срби'), и предикатом 'прослављамо'. За предикатом долази његов објекат 'духовни рођендан' – а за овим генитив којим је објекат атрибуиран као да се односи или припада 'Св. Симеону Мироточивом'. Но како је ова карактеризација недовољна, додате су јој три апозиције које из разних углова називају Немању, истичући његова звања, његове напоре око српске државе, и његов велики значај за српски народ. Веома обиман паралелизам који не само да опстаје и поред велике претрпаности речима различитих функција у конструкцији и различитих семантичких набоја, него управо снагом тих речи узнесен је до висине значајног скупа података, и препуног богатства комуникативног анекса.

а2) И следећа исказна форма организована је у виду паралелизма састављеног од клаузалних целина и склопљеног у јединствену структуру двапут употребљеним 'и'. Приметићемо тим поводом да 'и' заправо и није увек само везник, него каткада има и посебне синтаксичке функције, које су здружене истовремено и са појачајном функцијом: 'народ се одржао и онда [...]'.⁴

б) Одустајемо од подрбног приказа другог пасуса, јер постаје јасно да је и он на сличан начин уређен као претходни. Нпр. и имену Св. Саве придружено је више пространих апозиција: 'творац независности наше Цркве, њен први Архиепископ, учитељ и просветитељ'.

4. Важније је бацити још једном поглед на језичку грађу којом се служи патријарх Павле.

а) Разумљив, и јасно истакнут као примарна основица његове речи, чини црквена и религијска лексика ('Бог', 'молитва', 'вера' итд.), те о томе не треба даље расправљати.

б) Други извор пробија се често кроз мрежу религијских израза, а то је речнички фонд људи који чине најширу базу верничке популације – обичан свет без звучних титула и звања, али носилац високих моралних назора. То су углавном људи који се држе традиције и осећају је као део своје културне баштине. Наводимо проповед о бадњаку коме патријарх додаје опис поступака са њим у старија времена и данас:

Храстово дрво у нашим крајевима је најјаче дрво. На огњишту оно даје највећу светлост и топлоту. Храстов бадњак био је за њих и знак Христове божанске моћи, светлости Његове истине и топлоте Његове љубави. То бадњак треба да означава и нама данас који немамо огњишта у становима, него га налажемо заједнички ево код цркве. То чинимо као и преци наши обраћајући се молитвено Сину Божијем да нас просветли Својом истином, огреје Својом љубављу и оснажи Својом моћи, да издржимо све тешкоће у овом свету идући с Њим и носећи крст свој. И још, да нас ојача како би(смо) могли бити сведоци Његове истине. Његове љубави и Његовог мира. У овом свету зла и немира.

Као што видимо, у оваквом вербатолошком и текстолошком комплексу – пастирова реч звучи и као прича о старим временима када је храстово дрво, и дрво уопште, било део свакодневице свих људи, и када су знали шта које дрво вреди јер су се служили њиме за грађу и огрев, али и за светилке итд. Исто се овде десило и са верничком оданошћу Богу: и она је описана као идилична љубав према родитељима, према старијима и према ближњима.

в) Трећи извор патријархових речи и обрта – јесте народна књижевност као високо култивисани део културне традиције српског народа. Последње речи горе наведеног позива на Св. Симеона и Св. Саву богато сведоче о томе: „Њиме посвећен, народ је кроз векове знао, осећао срцем и душом, и држао еванђелске истине да правда држи земљу и градове; да је боље изгубити главу него своју огрешити душу; да је земаљско за малено царство, а небеско увек и довека.”

3. Закључак

1. Лако је и једноставно сумирати овај наш кратки осврт на језик патријарха Павла.

2. Прво што се јасно показало, јесте да патријархов језик, на први поглед врло једноставан и прост, упућен свакоме ко уме слушати, и пастиру и гренадиру, и попу и ђаку, што би се рекло – ипак је у својој суштини слојевит и у себи разгранат.

3. Паралелизам је само једна од његових сталних фигура, уобличаваних и варираних на много разноврсних начина, синдетски и полисиндетски склопљених, синтагматским и реченичним конструктивним механизмима. Ако би ко поставио питање о суштини и смислу разврставања грађе у паралелне форме, на то питање би се могло одговорити следећим начином: паралелизми у крајњој инстанци заправо се приближавају тонски самерљивим целинама попут стихова у песми. Тиме се стварају услови за оживљавање тоналитета и циклизацију наративних импулса излагања.

4. У току анализе наметнуо нам се патријархов језик и својим лексичким слојевима: од аутентично религијске до простонародне и народне поетске речи. Те се његово велико језичко, стилско и мисаоно богатство суптилно поставило испод плашта крајње једноставности у изражавању.

ИЗВОРИ

Патријарх српски Павле 2010: Патријарх српски Павле, *Живот по јеванђељу. Беседе II*, Београд: Издавачки фонд Српске православне цркве, Архиепископије београдско-карловачке.

ЛИТЕРАТУРА

- ЕСН 2008:** *Енциклопедија српског народа*, главни и одговорни уредник Радош Љушић, Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 1991:** М. Ковачевић, *Граматика и стилистика стилских фигура*, Сарајево: Књижевна заједница Другари.
- Ковачевић 1995:** М. Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, друго допуњено изд., Никшић: Унирекс.
- Симић 2001:** Р. Симић, *Опита стилистика*, Београд: НДСЈ и Јасен.
- Симић/Јовановић Симић 2017:** Р. Симић и Ј. Јовановић Симић, *Српска синтакса I-II*, Београд: НДСЈ и Јасен.